

SCHMIDT ANIKÓ

Eredmények és elmaradások

A kataszteri munkálatok ügye az 1892–1897. évi országgyűlésen

A földadó mint az adórendszer alapja

A kataszteri munkálatok és a földadó ügye ebben az országgyűlési ciklusban is elsősorban az éves költségvetési vita során került elő.¹ Az adórendszer alapja és egyben legvitatottabb eleme a földadó volt, amelynek hatálybalépésétől a birtokosok arányos adóztatását remélték. Sima Ferenc (Csongrád vármegye, Tápé) így foglalta össze ezeket az elvárásokat:² a „földadónál, amennyiben a kataszter jó, minden adózó polgár aránylagosan van megterhelve. Ahol a kataszter nem vihető keresztül hibátlanul: ott egyeseknek, talán egyes községeknek, egyes vidékeknek lehetnek és vannak is sérelmeik, de magában a kataszterben megvan annak biztosítéka, hogy minden birtokos aránylagosan terheltesék meg.”³

Issekutz Győző (Kisküküllő vármegye, Erzsébetváros) szerint a földadó ezt a célt nem teljesítette. A képviselő a hibás kataszteri felméréseket okolta az indirekt és az egyenes adók kivetése mellett az egyes vidékek közti jelentős eltérés és a közteherviselés elmaradása miatt. Hasonló szellemben nyilatkozott Horánszky Nándor (Abaúj-Torna vármegye, Szepsi), aki

■ Sima Ferenc (1853–1904) újságíró, az 1892–1897. évi országgyűlési ciklusban függetlenségi párti politikus

- 1 A korábbi országgyűlési ciklusok idején a kataszteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrumban* megjelent eddigi cikkeimben: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkítő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobbí. 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a feje tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri anket. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivetése előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A kataszteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27. A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre. Sima Ferenc arcképét a Wikipédiáról, Szemere Huba és Smialovszky Valér arcképét az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Képtárából, Makfalvy Géza portréját a Helytörténeti gyűjtemény Balatonalmádi-Balatonfüred-Zirc, míg Bethlen András, Teleki József és Lukács László fotóit a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárából közöljük. Ezúton is köszönjük Lengyel Beatrix és Gaskó Judit szíves segítségét.
- 2 A képviselőkre vonatkozó bővebb életrajzi adatokat l. *Országgyűlési almanach 1892–1897. Rövid életrajzi adatok a Főrendiház és Képviselőház tagairól*. Szerk.: STURM ALBERT. Bp., 1892. Online is elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).
- 3 197. országos ülés (1893. április 14.). *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának nyomtatványai.* (= KN) I–XXXIV. Bp., 1892–1897. XI:207–208., 211.

kijelentette: „ez az adókataszter, mely sokkal rosszabb, mint volt a megelőző, éppen abban a szerencsétlen időben készült, pedig ezen munkálatba hosszú évekre kihatólag fektettük le a földadóztatásának alapjait és arányait.”⁴ Sporzon Jenő (Nyitra vármegye, Privigye) a földadókataszternél felemlegetett aránytalanságoknál a fő hibát az érintettek közönyösségében látta, amivel kapcsolatban saját tapasztalatait elevenítette fel: „Én a privigyei kerület 108 községének voltam elnöke és mondhatom, dacára annak, hogy a becslőbiztosoknak az volt utasításuk, hogy minél többre igyekezzenek a tiszta jövedelmi fokozatokat és osztályba sorolásokat kimutatni és ezáltal nagyobb adóra reményt nyújtani, mindig úgy történt, hogy a becslőbiztos a rövidebbet húzta, mert mi nem elégedtünk meg azon kimutatással, melyet ő nekünk benyújtott, hanem [...] megmutattuk a minden községben felállítható tiszta jövedelmi fokozatokat és osztályba sorolást. Ezt következetesen keresztülvittük, nemcsak a járási, hanem a kerületi bizottságokban is, és az eredmény az lett, hogy nálunk a földadó 20–30, sőt 50%-kal kisebb 1885 óta, mint volt az az előtti kataszternél. Ezt az egyenletlenségét tehát nem lehet egyedül annak tulajdonítani, hogy az intentio az adóemelés volt, hanem annak, hogy a bizottsági tagok, akiknek ott beleszólásuk van, nem akartak részt venni, hanem úgy történt rendszeren, hogy a kataszteri becslőbiztos megjelent a bizottságban, felolvasta javaslatát, sokan nem értettek hozzá, sokan nem is akartak hozzáérteni, mert nem vettek maguknak annyi fáradságot, hogy a törvényt tanulmányozták volna, és azt en bloc elfogadták. Csak akkor lármáztak, mikor az adókönyvecskéket megkapták.”⁵

Többen is túl magasnak tartották a földadót, különösen ott, ahol a földbirtok más adósságokkal is terhelve volt. Erre a helyzetre reflektálva Sima Ferenc egy olyan törvényjavaslat benyújtását javasolta a pénzügyminisz-

ternek, amelyben az adóssággal terhelt földbirtokosokat az ingatlanadójuk után adóelengedésben részesítették volna. Az adóelengedés arányát az ingatlan kataszteri tiszta jövedelmét terhelő jelzálog és/vagy a hitelességgel kimutatható adósságok kamata szerint kívánta megállapíttatni.⁶ Indítványát nem fogadták el, így a képviselő 1895. február 14-i felszólalásában ismét bírálta a kormány adópolitikáját, hangsúlyozva, hogy míg a Magyarországnál fejlettebb mezőgazdasággal bíró Franciaországban, Angliában, Olaszországban, Ausztriában és Poroszországban a földadó a kataszteri tiszta jövedelem 10 százalékát sehol nem haladja meg, úgy Magyarországon a földtehermentesítéssel együtt a tiszta jövedelem 25,5 százalékát teszi ki, emellett a birtokosnak más adókat is kell fizetnie, sőt legtöbbször még jelzáloggal vagy takarékpénztári adósságokkal is terhelték. Felemlegette továbbá azt a korábbi országgyűlési ciklusokban is elhangzott érvet, hogy a kataszteri tiszta jövedelmet az 1868–1872. közötti hat év termésátlaga alapján számolták ki, amely különösen kedvező időszak volt a magyar mezőgazdaságban, egy köbölnyi búza például 10-14 forinton kelt el, míg felszólalásakor 5-6 forint volt mázsája.⁷ A magas adók ellen felszólalt Bernáth Béla (Zemplén vármegye, Mád) és Hock János (Csongrád vármegye, Csongrád) is. Utóbbi konkrét példával igyekezett alátámasztani nézetét, amely szerint a földteher minden európai állam között aránytalanul Magyarországon a legsúlyosabb: „Csongrád megye némely községében [...] a kisgazda egy hold földje után évenként több közterhet visel, mint amennyi annak a földnek tiszta kataszteri jövedelme [...]. Márpedig, ha ez a gazdaosztály éveken keresztül, évtizedek óta az állam tehervonó jószága volt, amelytől mindent várnak, de akiért semmit sem tettek.”⁸

A többiekkel homlokegyenest ellentétes véleményen volt Meltzl Oszkár (Nagyszében,

4 125. országos ülés (1892. december 17.) KN, VII:37., 148–149.

5 125. országos ülés (1892. december 17.) KN, VII:151.

6 197. országos ülés (1893. április 14.) KN, XI:207–208., 211.

7 430. országos ülés (1895. február 14.) KN, XXIII:42–43.

8 Bernáth Dezső felszólalását l. 401. országos ülés (1894. december 12.) KN, XXI:298–299.; Hock Jánosét pedig: 509. országos ülés (1895. november 20.) KN, XXVII:50–51.

I. kerület), aki a megállapított földadót nem aránytalanul magasnak, hanem nevetségesen kevésnek látta: „Nincs ember ez országban, aki kételkednék abban, hogy a földadó kivetési alapját képező kataszteri tiszta jövedelem távozlól sem közelíti meg a valódi jövedelmet. Vajon nem kell-e nevetnünk, ha megtudjuk, hogy Magyarországon, ez áldott földön, a kataszteri hold tiszta jövedelme átlagosan 2 forint 85 krajcárt tesz ki? Mit mondjunk ahhoz, hogy Ausztriában a földadó nagyobb összeget hoz be az államnak, mint Magyarországon? Ausztriában, az ő alpesi tartományaival, Karsztvidékével⁹, Galiciájával, Sziléziájával stb. Nem kell-e nevetni, ha azt látjuk, hogy a kataszteri tiszta jövedelem az egész országban 151 789 000 forintban van megállapítva?” Elismerte ugyanakkor, hogy minden más adó indokolatlanul magas.¹⁰

Szemere Huba (Szilággy vármegye, Zilah) szóvá tette a középirtokosság érezhető fogyását, amelyet véleménye szerint a kataszteri felmérések is tükröznek, hiszen a régebbi munkálatok több kis- és középirtokot mutatnak, míg az utóbbi időben csak a latifundiumok

■ Szemere Huba (1865–1925) földirtokos, lapszerkesztő, függetlenségi párti politikus

■ Bethlen András (1847–1898) főispán, földművelési miniszter

növekedtek.¹¹ Ezt Bethlen András földművelésügyi miniszter is elismerte, hangsúlyozva, hogy a középirtokosságra vonatkozó adatokat a kataszteri munkálatok mellett főleg a virilisták névjegyzékéből lehet kinyerni: „Ha a középirtokosokat keresem – kataszterünk igazságát nem kritizálva –, megtalálom azokat azon adófizetőkben, kik 200 forinttól 500 forintig terjedő adót fizetnek. Ha ezt veszem alapul, valóban elijesztő képet mutat ezen összeállítás arra nézve, hogy milyen kevés a középirtokosok száma.”¹² Ebbe a vonulatba illeszkedik Polónyi Géza felszólalása is, bár ő csak általánosságban beszélt a birtokos réteg fogyásáról: „a kataszteri hivatalnokok, [...] mily rettenetes módon szaporodnak, ellenben a magyar birtokos osztály, az a réteg, mely ezer éven át fenntartotta a nemzetnek alkotmányát és védi most is, csodálatos módon folyton fogyatéknak van alávetve.”¹³

Nem csupán az adófizetők, a kormány sem lehetett maradéktalanul elégedett a földadó nyomán az államkasszába érkező bevételekkel.

9 Karszt-fennsík, ma Szlovéniában.

10 267. országos ülés (1893. december 7.) KN, XV:176.

11 44. országos ülés. (1892. május 3.) KN, III:27.

12 46. országos ülés (1892. május 5.) KN, III:80.

13 517. országos ülés (1895. november 29.) KN, XXVII:244.

A kataszterre vonatkozó éves költségvetés (Ft) 1892–1897 között

Év	Állandó kataszter			Földadó-nyilvántartási felügyelőségek, helyszínelési felügyelőségek és a kolozsvári kataszteri igazgatóság	
	Terv	Kiutalt	Kiadás	Megszavazott	Utalványozott
1892	535 000	509 449	516 254	215 546	207 919
1893	535 900	576 276	583 479	214 316	219 849
1894	609 100	603 426	606 547	229 993	225 464
1895	609 100	612 327	613 611	228 853	225 806
1896	617 200	605 226	590 497	217 082	220 087
1897	631 000	621 007	632 323	220 610	271 427

A földadóból származó bevételek (Ft) 1892–1897 között¹⁴

Év	A folyó évre köz-igazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel
1892	35 781 445	35 704 246
1893	35 067 018	34 359 565
1894	34 823 664	34 826 921
1895	35 278 058	34 785 057
1896	34 507 289	34 357 598
1897	33 814 274	33 923 158

Míg az állandó kataszternél, a földadó-nyilvántartási és helyszínelési felügyelőségek, valamint a kolozsvári kataszteri igazgatóság esetében a kiadások a korábbi évekhez képest keveset változtak, a földadóból származó bevételt már érezhetően befolyásolta például a magyar szőlőtermelésben jelentős károkat okozott filoxéra. Nagyrészt ennek pusztítása 1893-ban például 489 812 forinttal kevesebb földadó kivetéséhez vezetett, más elemi csapásokkal (mint például a hesseni léggel) együtt pedig 1894-ben már az 1893. évi XXXI. törvénycikk szerint előirányzott 35 806 000 forinthez képest

842 164 forintnyi kiesést jelentett az államkasszájának.¹⁵ Ugyancsak bevételecsökkenést okozott az 1881:XLII. törvénycikk értelmében az egyes vízszabályozó és ármentesítő társulatoknak járó adóvisszatérítés: ennek során például csak 1893-ban 249 195 forint földadót és ennek megfelelő általános jövedelemadót fizettek vissza.¹⁶

A földadó-bevételkiesések okai: állami segítség a gazdaságnak

A filoxérapusztítás vezetett a szőlődézsma, illetve annak elengedése kapcsán kibontakozó vitához. A dézsmaváltság elengedését szabályozó 1891. évi I. törvénycikk alapján ahol egyszer felkapálták a földet és más művelési ágra tértek át, ott a dézsmaváltság már csak részben volt leírható.¹⁷ Andreánszky Gábor (Nógrád vármegye, Nógrád) – aki már a törvény elfogadásakor is szolt a besorolás nehézségeiről, amelyek a pusztuló szőlészetek részben más művelés alá vonásából adódtak – határozati javaslatot nyújtott be, hogy az érvényben lévő törvénycikk módosításával a filoxéra által el-

14 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az Állami zárszámadás 1892–1897. évi kötetéből vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

15 A hesseni légy az ún. gubacslégy egyik faja. A szúnyoghoz hasonló, Amerikából behurcolt kártevő elsősorban a gabonát pusztította. Magyarországról a hesseni léggel kapcsolatos legkorábbi adat 1833-ból való, amikor Károly főherceg magyarországi uradalmában a búzatermés 2/3-át egy hét alatt tönkretették. A 19. század folyamán a mezőgazdaság olyan meghatározó károkozójává vált, hogy még Jókai Mór is megemlékezett róla *A jövő század regénye* című művében. Minderről bővebben: Gubacslégy. *A Pallas nagy lexikona*. Elektronikus dokumentum. Bp., 1998. Online elérhető: Magyar Elektronikus Könyvtár.

16 *A m. kir. Állami Számvevőszék jelentése az 1893. évi zárszámadásról, valamint az államháztartás, államvagyon és állami adósságok kezelése körül az 1893. évben szerzett tapasztalatairól*. Bp., 1894. 188. és *A Magyar korona országainak állami zárszámadása az 1894. évre*. Bp., 1895. 203.

17 433. országos ülés (1890. december 16.) KN, XXI:168–190. A javaslat az 1891: I. törvénycikként („A szőlőterületeknek adandó újabb állami kedvezményekről”) emelkedett jogerőre. A törvényt 1891. január 1-jén szentesítették és január 11-én hirdették ki. Teljes szövegét l.: *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>)

pusztított szőlők összes hátralékos dézsma-váltságát törölik el. Wekerle Sándor miniszterelnök a szőlészeteknek biztosítandó adókedvezményeket, kivált a szőlődézsma-váltsági hátralékok rendezését és leírását támogatta, azonban hangsúlyozta: nem gondolja, hogy mindez a szőlészetek azonnali regenerálódását is maga után vonja majd: „A képviselő úr utalt arra, hogy hiábavaló munkával járnak ezek a kataszteri felvételek, [...] utalt azokra a nehézségekre is, hogy ma az elhagyott szőlők határai többé kijelölhetők nem lévén, a kataszteri felvétellel iszonyú nehézséggel jár. Ha nekünk csupán a szőlődézsma-váltság miatt kellene foglalkoznunk ezen kataszteri felvételekkel, azt mondanám, hogy talán financialiter nem érdemes, hogy nagyon sokat bibelődjünk ezen kérdéssel, hanem írassuk le ezen földterület után a hátralékot. De akár leírjuk a szőlődézsma-váltság hátralékát, akár nem, a földadó szempontjából kell ezt a kataszteri felvételt teljesíteni. Ha az illető felhagyott a szőlővel, és én leírom a szőlődézsma-váltságot, még nem végeztem be a dolgot; nekem a földadó szempontjából a birtokra kivetett adót az új művelési ágnek megfelelően kell beszédnem. Ha parlag a terület, gazdaságilag nem használható, földadó alá nem vonható, de ha gazdaságilag használható, a megfelelő földadó alá kell vonnom.”¹⁸

Nem csupán a filoxérával kapcsolatos intézkedésekkel, hanem az ármentesítő társulatok működésével, a rájuk vonatkozó adó-visszatérítési rendszerrel kapcsolatban is megfogalmazódtak kritikák. A folyószabályozásra vonatkozó törvénykezés az 1892–1897. évi országgyűlési ciklus idején is zajlott, példa erre a Tisza és Bodrog mellékfolyó szabályozásának folytatólagos munkálatairól, valamint a Ferenc-csatorna tiszai torkolatának áthelyezéséről rendelkező 1894:III. törvénycikk.¹⁹ Több képviselő számára az jelentette a problémát, hogy amikor egy ármentesítő társulatba több területet bevontak, a költségekhez való hozzájárulási arány nem a haszonarányt, hanem a

kataszter alapján megállapított tiszta jövedelmi arányt követte, így adott esetben előfordult, hogy egy tagnak magasabb költséget kellett fizetnie, bár földjének értéke csökkent, mint azon terület tulajdonosának, ahol a szabályozást követően a föld értéke növekedett. A képviselők közül Sima Ferenc foglalta össze legtöbbször a helyzetet: „megalakul egy társulat, amely tulajdonképpen bír az ősi árterek szerint 30-40 000 kataszteri hold területtel, de a töltések építése következtében fejlesztetik az ártér, és pedig nem az ősi árvíz szín[t]magasságnak megfelelőleg, hanem a töltésépítések által természetellenesen felduzzasztott, egy természet szerint nem létező, [...] csak a töltések között, képzelt vízmagasság alapján, és azon vízmagasságból kifolyólag bevonatnak az ősi ártér emelésére eső összes fennsíki területek mind a társulatok kebelébe, amelyek tulajdonképpen értékükben vesztek azáltal, mert mellettük az ősi víz által elborított területek kultúra alá vonattak. Sőt ugyanezek a területek nemcsak hogy értékükben vesztek, de bevonatván az ártérbe, ármentesítési költségekkel terheltnek és ráadásul, t. képviselőház, még az árvíz elöntésének is ki vannak téve.”²⁰ Teleki József (Csongrád vármegye, Makó) felszólalása alapján pontosan ez történt Makó városával is, amelynek – a Maros, Tisza, Körös Ármentesítő és Belvízlevezető Társulatba bevonva – a képviselő szerint a kataszteri tiszta jövedelem szerint kivetett hozzájárulás értelmében igazságtalanul magas költséget kell fizetnie, noha fennsíki területeit korábban sohasem sújtotta árvíz. Papp Elek (Hajdú vármegye, Nádudvar) képviselőtársa felszólalását abban megcáfolta, hogy nem önmagában a kataszteri tiszta jövedelem szerint vetik ki a hozzájárulást, hanem különböző vízszintek vannak megállapítva, meghatározzák, hogy a legmagasabb és a legalacsonyabb terület vízszintje hogyan aránylik egymáshoz, és a kataszter alapján csak ezen arányokon belül állapítják meg a kivethető hozzájárulási költséget. Elismerve ugyanak-

18 265. országos ülés (1893. december 5.) KN, XV:123–130.

19 Elérhető: Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>)

20 601. országos ülés (1892. április 14.) KN, XXXII:122.

kor, hogy csakugyan sok az igazságtalanság a rendszerben, és előfordul, hogy olyan földek után, amelyek víz alatt vannak, kevesebb hozzájárulást fizetnek, mint ott, ahol nem volt és soha nem is lesz víz. Végül tréfával ütötte el a dolgot: „Mert azt megmondta már annak idején a budai pasa is, hogy csak ott lesz víz, ahol volt, de ahol nem volt, még az sem merte állítani, hogy lesz.” Horváth Gyula (Budapest, III. kerület) hangsúlyozta az állam jelentős szerepvállalását és áldozatkészségét ebben a kérdésben: a segélyezések és a kataszteri visszatérítések révén jelentős összegeket kapnak a vízbálozási társulatok. Elismerte ugyanakkor: „Az intézkedések alapján egyik-másik területre súlyosabb terhek esnek, de ennek valódi oka nem abban fekszik, hogy a kataszteri megállapítás folytán igazságtalan resultatumokra²¹ jutottak; hanem abban, hogy a különböző vidékek különböző vízviszonyai miatt az egymással collidáló²² érdekeknek nem lehetett és nem tudtak eleget tenni.”²³ Endrey Gyula (Csongrád vármegye, Hódmezővásárhely) a legkevésbé sem osztotta ezt a véleményt, és szerinte a kataszter hátrányát ezek a vidékek nemcsak a földadónál, hanem az ármentesítési terhek kirovásánál is, kétszeresen érzik.²⁴ Amikor a kérdés újra előkerült 1893. november 16-án, Sima Ferenc kijelentette: a kataszteri visszatérítés címén az állam ezt az összeget a társulatnak adja, abból az ártérbirtokosnak semmi haszna.”²⁵

A kataszteri felmérések ügye Erdélyben és a Felvidéken

Az ország teljes területén végbemenő kataszteri felmérést többen is sürgették, különösen Erdélyben és a Felvidéken. Erdély esetében Teleki Árpád (Hunyad vármegye, Szászváros) azzal érvelt, hogy „a régi erdélyi kataszter 1850-ben készült és pedig lépéssel, itt-ott

triangulációval úgy, hogy ha most összehasonlítjuk a[z ingatlannyilvántartási] telekkönyvet a kataszterrel, hihetetlen különbségeket tapasztalunk, amelyek nagy bajt okoznak különösen a birtokosnak, ha a birtokot el akarja adni vagy kölcsönt akar rá felvenni”. Erre személyes példát hozott fel: „Egyik erdélyi erdőségem a telekkönyv szerint 68, a kataszter szerint 1200 hold; természetes, hogy ily körülmények közt azt sem eladni, sem pedig értékesíteni nem lehet, ha csak külön fel nem méretem.” Nemzetiségi érveléssel is szolgált a felmérés mielőbbi elvégzéséhez: „A kataszter rendezése Erdélyben az oláh izgatók lába alól ki fogja rántani a talajt, hisz azok azzal izgatnak leginkább, hogy az urak rossz, helytelen telekkönyv és kataszter alapján tagosításoknál elveszik a nép jogos tulajdonát és őket [...] ki akarják forgatni ősi jussuk és tulajdonukból”.²⁶ A felmérések elősegítését szolgálta „az ország erdélyi részeiben, továbbá a volt Kraszna-, Közép-Szolnok-, Zaránd megyék és a volt Kővárvidék területén a birtokrendezési, arányosítási és tagosítási ügyekben követendő eljárásról szóló 1880:XLV. törvény-cikk némely határozatainak módosításáról és kiegészítéséről” szóló törvényjavaslat is, amely arról tanúskodott, hogy a tagosítási és arányosítási ügyek azért nem haladnak kellőképpen, mert a felekre túl nagy költségek hárulnak. A kormány ezért e munkálatokra állami előlegként már az 1891. évi költségvetésben 50 000 forintot irányzott elő és kilátásba helyezte az alap további emelését. A javaslat legfőbb intézkedése szerint pedig az erdélyi birtokrendezést az állandó kataszterrel kellett összhangba hozni, hogy szabatosabban legyen végrehajtva és a kataszter céljaira megfelelő legyen, így a felmérések rövidebb idő alatt és kevesebb költséggel végbemehessenek.

Emellett a községek egész határára kiterjedő tagosítások során a mérnöki díjak egy részét a kataszteri célokra is alkalmas munkarészek

21 Eredményekre. (latin)

22 Összeütköző (latin)

23 170. országos ülés (1893. március 2.) KN, IX:350–351., 354–356.

24 171. országos ülés (1893. március 3.) KN, IX:359.

25 248. országos ülés (1893. november 15.) KN, XIV:150.

26 597. országos ülés (1896. április 9.) KN, XXXII:27.

■ Teleki József (1859–1945) főrendiházi tag, szabadelvű párti politikus

átvétele ellenében az államkincstár állta, így csökkentve azon költségeket, amelyek kizárólag a tagosítás által érdekelt felekre nehezedtek. Ekképpen a hitelesítő mérnökök feladatait az állandó kataszter közegei vették át. A törvényjavaslat végül az 1892:XXIV. törvénycikként emelkedett jogerőre.²⁷ A képviselők nem csupán Erdélyben, a Felvidéken is igyekeztek sürgetni a felmérések ügyét: Smialovszky Valér (Trencsén vármegye, Zsolna) felszólalásá-

ban a fennálló helyzet tarthatatlanságát többek között a birtokok elaprózódásával illusztrálta: „a Felvidéken [...] a terep nagy változatossága ezt sürgősen követeli. Roppant érdekek vannak ehhez kötve, kivált ott, hol a földbirtok annyira el van darabolva, hogy egy krajcáros földadó is akad, a többek között az én választókerületemben is több ilyen eset van.”²⁸ 1891-ben kezdődött meg Nyitra, Pozsony és Szatmár vármegye felmérése, az év végén pedig a munkálat befejeződött Esztergom, majd 1893-ban Borsod vármegyében.²⁹

Az ismételt osztályba sorozások kritikája és indoka

Több ellenzéki képviselő – Makfalvay Géza (Somogy vármegye, Szil), Sima Ferenc – is kritikát fogalmazott meg az ismételt, véleményük szerint indokolatlan osztályba sorozások miatt.

Makfalvay Géza először 1893. április 13-án kritizálta az eljárást, hangsúlyozva, hogy bár a földadószázalék megállapítása után mindenki azt hitte, hogy – hacsak tagosítás közbe nem jön – a fizetendő földadója változatlan marad, ahogyan erről az 1875:VII. tc. is rendelkezik. A földeket azonban újra osztályozták, amelynek eredményeként nemcsak a földadó emelkedett, de az adótöbbletet még öt évre visszamenőleg is kifizettették a birtokosokkal. Az eljárás szerint az 1885:XXII. törvénycikkkel nem magyarázható, hiszen csak akkor változhat a földadó, ha a művelési ágakban változás következett be, vagy térfogatkülönbséget mutatott ki a részletes kataszteri felmérés. A képviselő szerint „így joggal merül fel az a gyanú, hogy itt valami titkos utasítás működik, mert csak nem lehet föltenni, hogy a kataszteri közegek az

27 A törvényjavaslat szövege: *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai* (A továbbiakban: *KI*), I-XXXVII. Bp., 1892. 1:307–316. Az erre vonatkozó igazságügyi bizottság jelentése: *KI*, III:119–121. A javaslat tárgyalása 1892. június 24-én kezdődött. 77. országos ülés (1892. június 24.) *KN*, IV:328–329. Az 1892:XXIV. törvénycikként 1892. szeptember 13-án jogerőre emelkedett törvény szövege: *Ezer év törvényei* (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

28 597. országos ülés (1896. április 9.) *KN*, XXXII: 35. Az erdélyi helyzetre I. TÖRÖK ENIKÓ: „A haza javát nagymértékben előmozdító nyereség”. Az erdélyi dülönkénti felmérés előkészítése. *Catastrum*, 5. (2018) 3:3–10.; BALATON PETRA: A székellyföldi birtokrendezések. *Catastrum*, 3. (2016) 1:3–12.; BALATON PETRA: A Kolozsvári Kataszteri Igazgatóság. *Catastrum*, 3. (2016) 2:29–34. Trencsén megye felméréséhez I.: REISZ T. CSABA: A kataszteri felmérés Trencsén megyében. *Catastrum*, 5. (2018) 3:49–64.

29 TÖRÖK ENIKÓ: A kataszteri részletes felmérés előrehaladása Magyarországon 1856 és 1916 között. *Catastrum*, 2. (2015) 1:13.

■ Smialovszky Valér (1854–1917) ügyvéd, Trencsén vármegye főispánja, szabadelvű párti politikus

egész országban egyformán tévesen értelmezik a törvényt, mindig az adózó kárára s a kincstár hasznára. [...] a kitevés úgy történik, hogy a becslőbiztos átadja a munkálatokat a községi elöljáróságnak, amiről rendszerint senkinek sincs tudomása; vagy ha van is, valóságos szakstudium kell ahhoz, hogy valaki ott eligazodjék. Ritkán tudhatják meg, melyik földbirtokot éri változás, és mennyi adótöbbletet eredményez az. Legnagyobb baj az, hogy a közszemlére nem teszik ki a kataszteri térképeket. Enélkül pedig a kataszteri számok ezernyi tömkelegében lehetetlen eligazodni. Ezért azután a legkevesebben élhetnek föllebbezési jogukkal, s a közönség csak a nagy ködöt látja, melyben szépen eltűnnek a becslési munkálatok, s a köd elmúltával nem az igazság verőfénye derül fel, hanem az ötéves pótkivetés képében megjelenik egy törvénytelen

fináncgyerek, melyhez az adózó igazán ártatlanul jutott, de melynek költségei mégis őt terhelik.”³⁰ Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter válaszában cáfolta a képviselő kifogásait: „Igaz, hogy az 1875:VII. tc. egyik szakasza azt mondja, hogy az egyszer megállapított adó változás alá nem jöhet, de viszont az 1885:XXII. tc. határozmányai kivételt tesznek a vízszabályozási területekre nézve, és újból való felvételt rendelnek el, ahol részletes felmérés folytán a község határának egy részében változás állott be, sőt még azt is rendeli, hogy az adótöbblet a részletes felmérést követő évtől kezdve követelendő. Ebből állottak elő bizonyos anomáliák, mert a részletes felmérést kellett a helyszínelésnek követni, a helyszínelést pedig követte azután az osztályba sorozás, illetőleg a földadónak megállapítása. [...] Egyébként, ha a földadóról van szó, mert saját részemről visszásnak tekintem azt, hogy visszamenőleg követeljünk ily adótöbbleteket, épp ez is egyik pont, amelynél azt akarjuk követelni, hogy nem a részletes felmérés befejezésétől, hanem a helyszínelés befejezését követő évtől kezdve követeltessenek ezek az adótöbbletek.”³¹

Makfalvay Gézát mindazonáltal nem győzték meg az érvek, és két év múlva még határozati javaslatot is benyújtott az ügy orvoslásául, amelyben arra kérte a kormányt, „utasítsa kataszteri közegeit, miszerint a kataszteri mérnökök által részletesen felmért vagy utólagosan helyszínelt községekben az illető törvényekben határozottan kijelölt eseteken kívül a birtokrészleteket újra ne osztályozzák; továbbá, hogy a kataszteri becslőbiztosok által elkészített és a kataszteri felügyelő által jóváhagyott munkálatokat oly alakban tegyék ki közszemlére, hogy az új kataszteri birtokíveken foglalt helyszínelési számok mellett a régi kataszteri birtokívek helyszínelési számai is kitéssenek, és végre, hogy a munkálatokkal a kataszteri térkép is közszemlére kitéssék.” Lukács László pénzügyminiszter a határozati javaslatra azt mondta, a törvényekben rögzítettekben nem történik új osztályozás, így a javaslat ezen része „annyi-

30 196. országos ülés (1893. április 13) KN, XI:193–194.

31 198. országos ülés (1893. április 15.) KN, XI:254.

■ Makfalvay Géza (1844–1924) ügyvéd, nemzeti párti politikus, 1910-től Somogy vármegye főispánja

ra önmagától értetik, hogy ezt követni és teljesíteni a pénzügyi orgánumoknak természetszerű kötelességük”. Ugyanakkor az a kitétel, hogy a kataszteri mérnökök által részletesen felmért vagy helyszínelte községekben se történjen új szabályozás, már ellentétben áll az 1875:VII. tc. 1. és 58. paragrafusával, törvényszegésre pedig nem kívánta utasítani az embereit. Azal vizont egyetértett, hogy a kataszteri munkálatok közzétételekor az új kataszteri birtokívekben foglalt helyszínelési számok mellett a régi kataszteri birtokívek helyszínelési számait is kitegyék.³²

A nyilvántartások ügye

Nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a telekkönyveket a kataszteri felméréssel minél üte-

mesebben összhangba hozzák – ez a vártnál ugyanis lassabban haladt. Jól példázza ezt az erőfeszítést annak a törvényjavaslatnak a tárgyalása, amely a tényleges birtokos tulajdonjoga telekkönyvi bejegyzésének előmozdítására szolgált. Az igazságügyi bizottság ezzel kapcsolatos álláspontjának ismertetése során Matuska Péter előadó kifejtette, hogy a feladat a hatóságok számára rendkívül fáradságos és költséges, mivel sok ingatlan már a sokadik tulajdonosnál van eladás, öröklés okán, vagy esetleg az eredeti felvételnél már hibásan történt a tulajdonos feljegyzése, és mindennek kinyomozása oly sokba kerül, ami nincs összhangban az ingatlan értékével. Ugyanakkor a beérkezett jelentések szerint az ingatlanok mintegy 28 százaléknál hibás volt a tulajdonosra vonatkozó bejegyzés, amelyek így mind forgalmon kívül esnek. A tárgyalt törvényjavaslat lényege az volt, hogy már azt megelőzően is, hogy a telekkönyvi betéteket az összes illetékes hatóságnál érvényesítsenek, rögtön a tényleges tulajdonost vegyék fel birtokosnak, a betétekről szóló törvénynek megfelelően. Ezen intézkedés a községekre nézve akkor vált érvényessé, ha az igazságügyminiszter elrendelte, vagy ha az úrbéri rendezés vagy tagosítás folytán a telekjegyzőkönyveket átalakítottk, egyes ingatlanok esetében hagyatéki eljárásnál, vagy ha az illető tényleges birtokos azt kérelmezte. *A tényleges birtokos tulajdonjogának a telekjegyzőkönyvbe bejegyzéséről és a telekjegyzőkönyvi bejegyzések helyesbítéséről* szóló javaslat végül az 1892:XXIX. törvénycikként 1892. december 28-án emelkedett jogerőre.³³

Kemény Pál (Veszprém vármegye, Zirc) a földadókataszter nyilvántartásában való zűrzavart és elhanyagoltságot emlegette fel, amelyet az 12.222/1892. számú PM-rendelet (*A földadó-kataszteri nyilvántartás ellenőrzése és vezetése iránt követett eljárás módosítása és szabályozása tárgyában*) is elismert, amikor a pénzügyigazgatóságokra bízta, hogy személy-

32 430. országos ülés (1895. február 14.) KN, XXIII:46. és 431. országos ülés (1895. február 15.) KN, XXIII:77–78.

33 102. országos ülés (1892. november 8.) KN, VI:125. A 85. számmal beterjesztett törvényjavaslat szövege: KI, III:191–194. Az igazságügyi bizottság jelentése: KI, V:50–51. A jogerőre emelkedett törvényjavaslat teljes szövege: Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

■ Lukács László (1850–1932) jogász, zalatnai bányatulajdonos, pénzügyminiszter

zetük és különösen a kataszteri biztosok révén minden egyes község egyéni birtokíveit a kataszteri birtokívekkel összehasonlítsák és ahol különbséget találnak, korrigálják. A pénzügyigazgatóságok a hiányok pótlásával azonban már nem foglalkoztak, hanem az amúgy is túlterhelt községi jegyzőre hártották azt. Wekerle válaszában elmondta, hogy a pénzügyigazgatásban kevés emberrel dolgozik, és mivel ezek máshol voltak lekötöttek, a pénzügyi adminisztrációban legkevésbé hangsúlyos területet, a kataszteri nyilvántartást mellőzték.

Megígérte ugyanakkor, hogy a tervek szerint a lemaradást 1894-ig megszünteti.³⁴

Fizetés és nyugdíj

A kataszteri hivatalnokok illetményének rendezése is előkerült az államtisztviselők anyagi helyzetének javításáról szóló törvényjavaslatban, amely az érintetteket az addigi 12 helyett 11 rangosztályba kívánta sorolni.³⁵ A kataszteri beosztottak munkakörülményeire hívta fel a figyelmet Balogh János (Csongrád vármegye, Szentes): „felemlítem, hogy midőn Szentes város adókataszterjének megállapítása érdekében becsű foganatosított, s a községi becsüsöket Szentes városa a törvény értelmében, amint kötelessége is volt, kiküldötte, és a község státútumától, amely szerint a község külterületén 1 forintnál többapidíj nem fizettetik, eltérőleg a becsüsöknek, mert hónapokra lettek kiküldve, élelmi költséget adott, ami 86-86 forintra rúgott: ebbe beleavatkozott a felsőbb hatóság, s azt mondta, hogy megsértetett a státútum, vissza kell tőlük ezt a 86 forintot követelni. A község képviselő-testülete ezzel szemben hiába mondta, hogy ez tisztesség kérdése. Egy forintapidíj mellett a szabadban tarisznyával csak nem fognak járni a városi képviselők. Az lett a dolognak a vége, t. ház, hogy ezek a képviselők ma exekúció alatt állanak, hogy a 86 forintot, melyet 1884–85-benapidíj pótlékképp kaptak, befizessék. Kérem a t. házat, van itt jóindulat a közigazgatásban? Ezzel teremtünk jó közigazgatást, törvénytisztületet, a felső hatóságok iránt való respektust, hogy ennyi jó indulatot bizonyítunk a községi közigazgatás terén?”³⁶

A kataszteri tisztajóvedelem számítási alapként még a nyugdíjak megállapításánál is előkerült. A községi és a hitfelekezetek által fenntar-

34 267. országos ülés (1893. december 7.) KN, XV:180–185. A rendelet szövege: Egyenes adók. *Pénzügyi Közlöny*, 19. (1892) 8:592–597.

35 153. országos ülés (1893. február 7.) KN, VIII:346. A törvényjavaslatot, illetve az ennek nyomán keletkezett, magasabb rangosztályba sorolást kérvényező kataszteri tisztviselői beadványt részletesen feldolgozta REISZ T. CSABA: A felmérési tisztviselők kérelme magasabb rangosztályba sorolásukról (1892). *Catastrum*, 3. (2016) 2:35–46. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről intézkedő 1893:IV. törvénycikk teljes szövege: Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

36 538. országos ülés (1896. január 21.) KN, XXVIII:260. Szentes felmérésének a *Catastrum* egy teljes különszámot szentelt 2016-ban. A kataszteri felmérésre vonatkozóan különösen I. TÖRÖK ENIKŐ: Szentes részletes felmérése *Catastrum*, 3. (2016) 4:38–46. és ZÁVOCZKI ADRIENN: Szentes felmérését végző kataszteri mérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 4:47–50.

tott elemi iskolákban működő tanítók és tanítónők fizetését az 1893:XXVI. törvénycikk volt hivatott rendezni, amely szerint a népiskoláknál tisztas lakáson és legalább egynegyed holdnyi kerten kívül a rendes tanító fizetése 300 forintnál, a segédtanítóé pedig 200 forintnál kevesebb nem lehetett.³⁷ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1893. évi 38 072. számú rendelete úgy intézkedett, hogy a tanítói földjövédelmet a kataszteri tisztajövédelenként számítsák ki.³⁸ Ezt később egy olyan rendelet követte, amely szerint az illető megyei hatóságoknak a saját megyéjük területén kellett megállapítani azt a százalékos összeget (ez végül 10-12 százalék lett), amely a kataszteri tiszta jövedelem hozzáadásával a nyugdíjösszeget jelentette.³⁹ Az eljárást több képviselő is kritizálta, különösebb eredmény nélkül. Okolicsányi László (Heves vármegye, Kápolna) úgy vélte, „ha a [tanítói] fizetéseknek kiegészítése szempontjából a valódi fizetés megállapítása lehetséges a tízévi átlag alapján, akkor ugyanazon közegek ugyanúgy megállapíthatók volt az a nyugdíjigény szempontjából is”, míg Veres József (Békés vármegye, Orosháza) arra kérte a minisztériumot, „legyen méltányos a tanítóknak különben is sanyarú helyzetével szemben és egyenesen a törvény betűje értelmében járjon el, ne akarja azt csürni-csavarni az állam és a nyugdíjalap javára, és egyes, különben is kevés fizetésben részesülő tanítók

rovására, a földilletményt hiteles adatok alapján állapítsa meg, ne kizárólag a kataszteri becslés alapján; másrészt méltóztassék a kezelő bizottságot úgy összeállítani, hogy az iskolafenntartó hatóság és maguk a tanítók kellő számban legyenek ott képviselve, azután természetesen a megállapított összegről az iskolafenntartó hatóságot és magát a tanítót rögtön értesíteni, azután módot nyújtani, hogy eltérés esetében egy független és semleges bíróság ítélhessen.”⁴⁰

Az országgyűlési ciklus során tehát többször hangzott el a kataszteri felméréssel kapcsolatos kritika: ezek elsősorban a tiszta jövedelem kiszámításának és az egyes területek újrafelmérését és ismételt osztályba sorozásának vélt igazságtalanságát érintették. A földadókataszter jelentőségét mutatja, hogy az ingatlannyilvántartási telekkönyveknek a kataszterrel összhangba hozását előmozdító 1892:XXIX. törvénycikk, az ármentesítő társulatoknál fizetendő költségek, a tanítói fizetések és nyugdíjak megállapítása vagy a filoxéra következtében bekövetkezett szőlőpusztulás taglalásakor egyaránt megkerülhetetlennek bizonyult. Az országgyűlés kataszteri felméréseket érintő legfontosabb törvénye (1892:XXIV. tc.) kimondta, hogy az erdélyi birtokrendezést összhangba kell hozni az állandó kataszterrel, a felmerülő költségekhez pedig állami segítséget is nyújtott.

37 A törvény szövege: Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

38 A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1893. évi 38 072. sz. a. kelt rendelete a tanítók javadalmát képező földilletmények megállapítása tárgyában. Hivatalos Közlöny (= HK), 1. (1893) 22:1–2.

39 A tanítók nyugdíjazására vonatkozó rendeletek: 1893. évi 29.751. számú rendelet a nyugdíjba beszámítható tisztán tanítói javadalmak kiderítése körül követendő eljárás tárgyában. HK, 1. (1893) 14:8–12., és A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1894. évi 55.360. sz. a. kelt rendelete a nyilvános tanintézeti igazgatók, tanárok, tanítók, igazgatónők és tanítónők nyugdíjazásáról és hozzátartozandóik ellátásáról szóló 1894: XXVII. t.c. végrehajtása érdekében szükséges adatok felterjesztése tárgyában. HK, 2. (1894) 24: 277–280.

40 Okolicsányi László felszólalására l. 417. országos ülés (1895. január 25.) KN, XXII.152., Veres Józsefére pedig 422. országos ülés (1895. február 4.) KN, XXII:288.